

MILDA KVIZIKEVIČIŪTĖ

Lietuvos jėzuito 1723–1724 metų kelionės į Romą ir atgal dienoraštis

ANOTACIJA. Italija buvo vienas gausiausiai lankomų ir aprašomų regionų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės keliautojų kelionių raštijoje bei korespondencijoje. Į šį regioną visada buvo vykstama įvairiais tikslais: edukaciniais, religiniais etc. Straipsnyje siekiama pristatyti XVIII a. pirmosios pusės Lietuvos provincijos jėzuito kelionės į Italiją, Romos jėzuitų prokuratorių kongregaciją, aprašymą, saugomą Lietuvos valstybės istorijos archyve. Šis kelionės aprašymas lotynų kalba yra labai struktūruotas, suskirstytas į kelionės etapus. Straipsnyje nagrinėjama autoriaus kelionės refleksija: miestų aprašymo modelis, sunkumai ar netikėtumai, su kuriais buvo susidurta kelionės metu. Kadangi analizuojamame tekste labai aiškiai išskirti keliavimo procesas ir viešnagė Romoje, straipsnyje taip pat bus skiriama dėmesio Romos miestui ir jo įvaizdžiui kelionės aprašyme, analizuojamos sekuliaraus ir religinio naratyvo sankirtos.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: kelionės dienoraštis; kelionių raštija; Italija; Roma; jėzuitai.

XVI–XVIII a. kelionės iš Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės įvairiais tikslais darėsi vis populiareesnės ir aktyvesnės, imta vis dažniau užrašinėti kelionių įspūdžius įvairaus pobūdžio raštijos šaltiniuose – dienoraščiuose, memuaruose, laiškuose. Naujųjų laikų kelionėmis mokslinėje literatūroje domėtasi ir anksčiau, tačiau pasutiniaus dviem dešimtmečiais randasi vis daugiau kelionių istorijai skirtų darbų, kuriuose bandoma apčiuopti ir išanalizuoti kuo įvairesnius kelionių aspektus¹.

¹ Marek Prejs, *Egzotyzm w literaturze staropolskiej: wybrane problemy*, Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 1999; Dariusz Dybek, „Przyroda egzotyczna w twórczości

Pagrindiniai šaltiniai, norint visapusiškai išanalizuoti kelionės kompleksumą, yra kelionės dienoraščiai / užrašai, kuriuose fiksuojama informacija gali apimti įvairias sritis: finansus, maršrutą, kelionių keblumus, įspūdžius, lankomų objektų aprašymus etc. Tad naujų kelionių dienoraščių atradimas ir analizė suteikia dar daugiau žinių kelionių istorijos tyrimams. Šiame straipsnyje yra analizuojamas Lietuvos ir Lenkijos istoriografijoje dar netyrinėtas kelionių dienoraštis. Todėl dėmesys skiriamas ne tik dienoraščio turiniui, bet ir jo formai: siekiama identifikuoti kelionės autorių, aptarti jo rašymo stilių bei išanalizuoti jo pateikiamą kelionės vaizdinį: nuo techninių kelionės problemų iki bendresnių kelionės dienoraščio autoriaus pastebėjimų apie lankomus kraštus, daugiausia dėmesio sutelkiant į Italijos žemes bei Romos miestą (būtent ši teritorija yra išsamiausiai aprašyta paties autoriaus).

1. 1723-1724 METŲ KELIONĖS DIENORAŠTIS IR JO AUTORIUS

Tyrinėjamas dienoraštis yra saugomas Lietuvos valstybės istorijos archyve, 1135 fonde². Dienoraštyje aprašyta visa kelionė nuo išvykimo 1723 m. rugpjūčio 7 d. iki 1724 m. sausio 20 d., grįžimo į LDK teritoriją. Dienoraštį sudaro 111 lapų lotynų kalba parašyto teksto. Pats autorius dienoraštį yra suskirstęs į 5 dalis. Pirmoji dalis „Accesus“³ – tai įvadinis dienoraščio skyrius, kuriame netiesiogiai išdėstomas dienoraščio rašymo tikslas – palikti rašytinį liudijimą įpėdiniais informuoti ir pasitarnauti „ateities naudai“:

Multis equidem ex nostra Provincia contigit Romanae Urbis Orbisq[ue] exteri lustrare magnificentiam, pauci tamen fuerunt, qui ea, quae fidelibus coram spectarunt oculis, ad Posterorum informationem consignarent paginis, et futuri temporis prospicerent utilitati.⁴

pisarzy polskich XVI i XVII wieku“, in: *Człowiek wobec natury. Humanizm wobec nauk przyrodniczych*, red. Jan Sokolski, Warszawa: Wydawnictwo Neriton, 2010, p. 107–127; Roman Krzywy, *Wędrówki z Mnemozynie. Studia o topice dawnego podróżopisarstwa*, Warszawa: Muzeum Pałac w Wilanowie, 2013.

² LVIA, f. 1135, ap. 2, b. 77.

³ *Ibid.*, l. 1v-2.

⁴ LVIA, f. 1135, ap. 2, b. 77, l. 1v.

Šiek tiek vėliau trumpai nusakoma, jog pirmiausia tai yra dienoraštis, tačiau tekste esama ir ankstesniųjų istorikų pasakojimų apie miestus, vietas.

Paskui autorius pereina prie kelionės aprašymo. Pirmojoje dienoraščio dalyje „Iter per Silesiam, Bohemiam, Rhenum, Bavariam, Tirolim etc.“⁵ pasakojama apie kelionę per Sileziją, Bohemiją, Reiną, Tirolį ir t. t., antrojoje dalyje „De urbis Romanae majestate, ejusq[ue] sacris et profanis aedificiis, nec non Antiquitatum Monumentis“⁶ autorius aprašo įspūdžius iš Romos ir miesto, „šventus ir pasaulietinius pastatus, senovės paminklus“. Trečiojoje dalyje, „De his quae in reditu digna visu occurebant“⁷, yra aprašoma tai, ką, anot autoriaus, verta pamatyti grįžtant. Galiausiai paskutinėje dienoraščio dalyje „Apophtegmata Quaedam summorum Pontificum Aliorumq[ue] Illustrium Virorum“⁸ autorius pateikė trumpą keleto popiežių sąrašą, kuriame aprašomi jų nuveikti darbai.

Apie kelionės autorių, deja, pačiame dienoraštyje nėra paliekama daug užuominų, kurios padėtų jį identifikuoti. Iš pirmojo kelionės įrašo galima daryti prielaidą, kad keliautojas yra jėzuitas, rašantis, jog 1723 m. po provincijos kongregacijos jis išvyko iš Vilniaus⁹. (Autorius, deja, nepamini provincijos pavadinimo, tad galima tik daryti prielaidą, jog kalba apie Lietuvos jėzuitų provinciją su centru Vilniuje, kuriame maždaug kas trejus metus vykdavo Lietuvos provincijos kongregacija¹⁰.) Vėlesni kelionės įrašai tik patvirtina faktą, jog tai buvo jėzuitų vienuolijos atstovas, nes nakvynės dažnai pasirenkamos būtent jėzuitų namuose, lankomos įvairios švietimo įstaigos, kurios buvo išskirtinai jėzuitiškos. Atvykęs į Romą, autorius paliko užuominų ir apie savo turimas pareigas, nes net keliose vietose nurodė ką nors tądien veikęs su kitais tėvais prokuratoriais. Lapkričio 11 d. jie lankėsi Borgezių viloje¹¹, o lapkričio 16 d. paminėta, jog prasidėjo pirmoji prokuratorių kongregacijos sesija¹². Tiesa, autorius nelabai buvo linkęs dienoraštyje nurodyti konkrečių pavardžių,

⁵ *Ibid.*, l. 2v-32v („Kelias per Sileziją, Bohemiją, Reiną, Bavariją, Tirolį ir t. t.“).

⁶ *Ibid.*, l. 33 („Apie didingą Romos miestą ir šventus bei pasaulietinius pastatus, taip pat senovės paminklus“).

⁷ *Ibid.*, l. 88v-111v („Apie tai, kas pasirodė verta pamatyti grįžtant“).

⁸ *Ibid.*, l. 108v („Kelios apoftegmos apie popiežius ir kitus garsius vyrus“).

⁹ *Ibid.*, l. 2v.

¹⁰ Paulius Rabikauskas, *Vilniaus akademija ir Lietuvos jėzuitai*, sudarė Liudas Jovaiša, Vilnius: Aidai, 2002, p. 459.

¹¹ LVIA, f. 1135, ap. 2, b. 77, l. 49 (*Cum aliis patribus procuratoribus fui in Villa Burghesia*).

¹² *Ibid.*, l. 56v (*Hoc die celebrata 1ma sessio procuratorum*).

galinčių palengvinti jo identifikavimą. Vis dėlto beveik neabejotina, kad teksto autorius – Lietuvos jėzuitas, keliavęs į Romos prokuratorių kongregaciją, kuri vyko 1723 m. Provincijos prokuratorius nebuvo nuolatinė pareigybė, jis buvo renkamas prieš tai vykstančioje provincijos kongregacijoje, kurioje dalyvaudavo profeso įžadus davę jėzuitai¹³. Provincijos kongregacijos metu būdavo sprendžiami vietiniai reikalai bei renkamas provincijos atstovas – prokuratorius, turintis vykti į visos vienuolijos prokuratorių kongregaciją Romoje. Joje susirinkę visos vienuolijos prokuratoriai nusprendė, ar reikia sušaukti visuotinę kongregaciją – aukščiausią vienuolijos sprendžiamąjį organą¹⁴.

2. LIETUVOS JĖZUITO KELIONĖS MARŠRUTAS

Kelionės maršrutas apėmė įvairaus dydžio miestus bei miestelius, kuriuose praleisto laiko trukmė buvo labai skirtinga, kaip ir kelionės dienoraštyje jiems skirtas dėmesys. Autorius pats suskirstė savo kelionę į tris labai aiškius etapus: kelionę į Romą, vizitą Romoje ir kelionę atgal. Pasirinktas maršrutas buvo gana standartinis, vienas iš trumpesnių to laikotarpio kelionės maršrutų¹⁵. Teodoras Bilevičius dar XVII a. pradžioje rašė, jog yra du keliai į Italiją ar iš jos – per Veneciją ir per Milaną¹⁶. Tiesa, čia veikia kalbama apie dvi labai skirtingas kryptis, kuriomis galima patekti į Italiją, o ne Romos miestą.

Kelionė, prasidėjusi 1723 m. rugpjūčio 7 d. Vilniuje, toliau ėjo per dabartinę Baltarusiją (Gardiną), Lenkiją, Sileziją, Čekiją, Bavariją, Austriją, Tirolį iki pat dabartinės Italijos. Pirmasis kelionės etapas per Lenkiją ir Sileziją yra

¹³ Robert Bireley, *The Jesuits and the Thirty Years War – Kings, Courts, and Confessors*, Cambridge: Cambridge University Press, 2003, p. 21.

¹⁴ Paulius Rabikauskas, *op. cit.*, p. 460. (Galimai tuometį Lietuvos atstavą būtų įmanoma identifikuoti, peržiūrėjus Romoje saugomų jėzuitų kongregacijų dokumentus, jeigu juose nurodytas Lietuvos provincijos atstovas Romos prokuratorių kongregacijoje.)

¹⁵ Birutė Mikalonienė, „Kelionių memuaristikos pradžia ir T. Bilevičiaus „Dienoraštis“, in: Teodoras Bilevičius, *Kelionės vokiečių, čekų ir italų žeme dienoraštis*, iš lenkų k. vertė Birutė Mikalonienė, (ser. *Ištakos*), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003, p. 247. Prieiga internete: http://www.epaveldas.lt/recordText/LNB/C1B0003021909/T.Bilevicius_Keliones_vokieciu_italu_ir_cekų_zeme_dienorastis.pdf?exId=317117&seqNr=5.

¹⁶ Alojzy Sajkowski, *Włoskie przygody Polaków: wiek XVI–XVIII*, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1973, p. 15; Teodoras Bilevičius, *op. cit.*, p. 169.

aprašytas labai glaustai, praleidžiant dienas ir miestus bei miestelius, pro kuriuos buvo važiuota (šis kelionės etapas nėra visiškai aiškus ir dėl rankraščio kokybės pirmuosiuose lapuose – tekstas išblukęs ir sunkiai įskaitomas). Tačiau žinoma, kad buvo vykstama pro Vengruvą, Varšuvą, Čenstakavą. Rugsėjo trečiąją buvo pasiekta Silezija – Kliučborkas, Namysluvas, Vroclavas. Čekijoje kiek ilgiau truko vizitas Prahoje nuo rugsėjo 17 iki 19 d.

Rugsėjo 23 d. keliautojas atvyko į Bavariją, kurioje lankė Valdmiuncheno, Reco, Aukštutinio Pfalco Bruko, Rėgensburgo, Biburgo, Ingolštato, Miuncheno miestus bei miestelius, o lankydamasis Austrijoje (konkrečiau Tirolyje) pravažiavo pro Mitenvaldą, Insbruką, Bresanoną, Bolcaną, Salorną (žinoma, autorius tekste vartojo vokiškuosius pastarųjų trijų miestų pavadinimus (*Brixen, Bozen, Salurn*), nes aptariamuoju laikotarpiu jie priklausė Habsburgų monarchijos teritorijai), Trentą. Šiame kelionės etape buvo siekiama kuo greičiau pervažiuoti teritoriją – tai liudija 6–7 dienoms skirtas įrašas, kuriame jaučiama kiek atsibodusi kelionės monotonija, teigiama, esą nieko išskirtinio per visą dieną nenutiko, tik pravažiuota daug miestelių: *Nihil singulare, nisi quod transiverimus loca quaedam et civitates populosas, uti Brixen, Bocen, Solurn etc.*¹⁷

Spalio devintąją buvo įvažiuota į pirmąją Italijos (pagal to meto politinį žemėlapi) miestą – Roveretą. Vėliau lėtai, tačiau užtikrintai buvo važiuojama vienu iš dažnesnių maršrutų į Romą (pačioje Italijoje galima rinktis dar dvi kryptis, kaip vykti į Romą: per Boloniją ir Florenciją arba per Veneciją bei Ankoną). Pavyzdžiui, šis keliautojas pačioje Italijoje keliavo labai nusistovėjusiu maršrutu, kuris buvo įtrauktas į įvairius skirtingų šalių kelionių vadovus¹⁸: Roveretas, Ala, Dolčė, Verona, Mantuja, Modena, Bolonija, Forli, Riminis, Katalika, Pezaras, Fanas, Senigalija, Ankona, Loretas, Mačerata, Folinjas, Spoletas, Narnis, Roma. Romoje buvo praleistas visas lapkričio mėnuo. Kelionė atgal vyko beveik identišku maršrutu, tiesa, ji buvo kur kas trumpesnė, mažiau stabtelėjimų. Apskritai kelionė truko bent pora savaičių trumpiau (kelionės dienoraštis yra užbaigiamas vasario 19 d. dar Gardine).

¹⁷ LVIA, f. 1135, ap. 2, b. 77, l. 17.

¹⁸ Thomas Nugent, *The Grand Tour Containing an Exact Description of Most of the Cities, Towns, and Remarkable places of Europe*, London: Samuel Birt, 1749.

Išsamus kelionės itinerarijus¹⁹

1723 08 07 Vilnius – Trakai

1723 08 08–12 Trakai – Gardinas

1723 08 13–18 Gardinas – [neįskaitoma]

1723 08 19 Vengruvas

1723 08 20 Varšuva

1723 09 02 Čenstakava

1723 09 03 Čenstakava – Kliučborkas²⁰

1723 09 04 Kliučborkas – Namysluvas

1723 09 05 Namysluvas – Vroclavas

1723 09 06–08 Heidersdorfas²¹

1723 09 09 Heidersdorfas – Varta

1723 09 17–19 Praha

1723 09 20 Praha – [neįskaitoma]

1723 09 22 Pilzenas

1723 09 23 Pilzenas – Terpicz [?] – Klenči prie Čerchovo²² – Valdmunchenas

1723 09 24 Valdmunchenas – Recas – Aukštutinis Pfalco Brukas

1723 09 25 Aukštutinis Pfalco Brukas – Rėgensburgas

1723 09 25–26 Rėgensburgas

1723 09 27 Rėgensburgas – Biburgas – Ingolštatas

1723 09 29 – 09 30 Miunchenas

1723 10 01 Miunchenas – Mitenvaldas

1723 10 03 – 04 Mitenvaldas – Cirlas – Insbrukas

1723 10 05 Insbrukas

1723 10 06 – 07 Insbrukas – Bresanonė – Bolcanas – Salornas

1723 10 08 – Trentas

1723 10 09 Trentas – Roveretas

¹⁹ Kelionės dienoraščio autorius labai tiksliai rašė vietovardžius, net jeigu tai darė ir iš klausos, galbūt daugiausia sunkumų autoriui kėlė dabartinėje Čekijos Respublikoje esantys vietovardžiai, mat juos užrašė netiksliausiai. Tirolio regiono vietovardžiai užrašyti laikantis vokiškosios tradicijos.

²⁰ Orig. *Kruciburg* (turima galvoje Kreuzburg – vokiškas Kliučborko pavadinimas).

²¹ Vietovardžiai, kurių nepavyko identifikuoti, palikti tokia forma, kokia buvo užrašyti kelionės dienoraštyje, ir pažymėti [?] ženkle.

²² Orig. *Klencz*, identifikuotas pagal kelionės maršrutą, pagal kurį vos už kelių valandų kelio yra kitas miestelis Valdmunchenas.

1723 10 11 Roveretas – Ala – Dolčė
1723 10 12 Dolčė – Verona
1723 10 Verona – Mantuja
1723 10 16 Mantuja – Modena
1723 10 17 Modena – Bolonija
1723 10 17–18 Bolonija
1723 10 19 Bolonija – [?]
1723 10 20 Forli – Riminis
1723 10 21 Riminis – Katolika – Pesaras – Fanas – Senigalija
1723 10 22 Senigalija – Ankona
1723 10 23 Ankona – Loretas
1723 10 23–25 Loretas
1723 10 25 Loretas – Mačerata
1723 10 26 Mačerata – [?]
1723 10 27 [nepaminėtas nė vienas vietovardis, nors ir keliaujama]
1723 10 28 Folinjas – Spoletas
1723 10 29 Spoletas – Narnis
1723 10 30 Narnis – Rignano Flaminio – Roma
1723 11 01–30 Roma
1723 12 01 Roma – Čivita Kastelana
1723 12 02 Čivita Kastelana – Ternis – Spoletas
1723 12 04 Spoletas – Folinjas
1723 12 05 Folinjas – Tolentinas – Loretas
1723 12 05–07 Loretas
1723 12 07 Loretas – Ankona
1723 12 08 Ankona – Pezaras
1723 12 09 Pezaras – Riminis
1723 12 10 Riminis – Čezena
1723 12 11 Čezena – Friulis – Forli – Imola
1723 12 12 Imola – Bolonija
1723 12 12–14 Bolonija
1723 12 14 Bolonija – Castellanum S. Ioannis
1723 12 15 Castellanum S. Ioannis – Mirandola
1723 12 15–16 Mirandola
1723 12 17 Mirandola – San Benedeto prie Po

1723 12 18 San Benedeto prie Po – Mantuja
1723 12 18–19 Mantuja
1723 12 20 Mantuja – Vila Franka di Verona
1723 12 21 Vila Franka di Verona – Busolenjas
1723 12 22 Busolenjas – Borgetas – Roveretas
1723 12 23 Roveretas – Trentas
1723 12 23–26 Trentas
1723 12 27 Trentas – Bolcanas
1723 12 29 Bolcanas – Vipitenas
1723 12 30 Vipitenas – Insbrukas
1723 12 30 – 1724 01 01 Insbrukas
1724 01 02 Insbrukas – Cirlas – Cėfeldas
1724 01 03
1724 01 04 – Vesobrunas
1724 01 05 Vesobrunas – Landsbergas
1724 01 06 Landsbergas – Augsburgas
1724 01 06–09 Augsburgas
1724 01 10 Augsburgas – Noiburgas prie Dunojaus
1724 01 11 Noiburgas prie Dunojaus – Ingolštatas
1724 01 11–12 Ingolštatas
1724 01 13 Ingolštatas – Miunchsmiunsteris
1724 01 14 Miunchsmiunsteris – Biburgas
1724 01 15 Biburgas – Rėgensburgas
1724 01 15–16 Rėgensburgas
1724 01 17 Rėgensburgas – [?]
1724 01 18 Klenči prie Čerchovo
1724 01 19 [nepaminėtas nė vienas vietovardis, nors ir keliaujama]
1724 01 21 Terpicz [?] – Pilzenas
1724 01 24 Bílá Hora – Praha
1724 01 24–28 Praha
02 09 Vroclavas – Čenstakava
1724 02 19 Gardinas etc. etc.

3. KELIAVIMAS IR JO REFLEKSIJA

3. 1. Keliavimo aprašymas: techninė kelionės pusė

Keliavimas XVIII a. buvo gana sudėtingas procesas technine prasme, nes reikėjo įveikti ilgą varginantį atstumą. Šiuo atveju keliautojas turėjo konkretų geografinį bei chronologinį tikslą, todėl pirmos dienos įrašė yra sakoma, kad buvo išvykta numanant, kiek laiko reikės įveikti numatytam keliui²³ (beveik 3 mėnesių). Geras oras buvo itin svarbus kelionėje tam, kad keliai būtų pravažiuojami. Tad nestebina įvairių keliautojų dienoraščiuose palikti įrašai apie lietų bei dėl jo kylančius sunkumus. Rugsėjo devintąją autorius skundėsi, jog dėl smarkaus lietaus per visą dieną nukeliauta vos dvi mylios²⁴. Iš tiesų tik įvažius į dabartinės Italijos teritoriją buvo pažymėta, jog prasidėjo geri keliai. Nieko stebėtino – Italijoje išlikęs senasis romėniškasis kelias buvo platus, patogus važiuoti, nes grįstas akmenimis. Autorius, lankydamasi Forli miestelyje, pamini šio kelio „statytoją“, kurio vardu kelias ir pavadintas:

Progressus inde occurrit via Aemilia a[l]ta²⁵ et ampla, olim a consule Aemilio lapidibus strata, deinde a quodam Pontifice reparata, in cujus reparationis memoria stat a latere turris cum inscriptione in marmore.²⁶

Toliau į Romos miestą buvo keliaujama kitu išlikusiu Romos imperijos keliu – Flaminijaus (*Via Flaminia*). Nors šio kelio autorius nebeįvardija, tačiau maršrutas puikiai atitinka pagrindinius Flaminijaus kelio taškus – Narnis,

²³ LVIA, f. 1135, ap. 2, b. 77, l. 2v (*Post [...] congregationem Provincialem comparatis per id tempus quae pro via erant necessaria 7 Augusti movi Vilna*).

²⁴ *Ibid.*, l. 5v; Remigii Zawadzki, *Diarium itineris Remigii Zawadzki Romam pro capitulo generali peregrinantis (1750) = Diariusz podróży Remigiusza Zawadzkiego pielgrzymującego do Rzymu na kapitulę generalną (1750)*, z rękopisu odczytał i oprac. Marian Chachaj; tłumacz. Marian Chachaj i Marta Czapińska, wstęp Anzelm Szeinsteke i Bogdan Rok, Kraków / Wrocław: Księgarnia Akademicka, 2014, p. 20–21. Lenkijos pranciškonų vienuolis Remigijus Zawadzki, kuris keliavo į Romą praėjus vos porai dešimtmečių, savo dienoraštyje taip pat plūdo lietų bei sniegą, nes dėl jo turėjo praleisti papildomą naktį nakvynės namuose, dėl to išaugo kelionės išlaidos nakvynei bei maistui.

²⁵ Manoma, kad turėtų būti žodis „alta“, tinkantis pagal kontekstą.

²⁶ LVIA, f. 1135, ap. 2, b. 77, l. 23v („Iš čia išvykę, pasiekėme Emilijaus kelią, didelį ir platų, kadaise konsulo Emilijaus išgrįstas akmenimis, vėliau vieno popiežiaus atstatytą, tam atstatymui atminti prie jo stovi bokštas su įrašu marmure“).

Ternis, Folinjas, Spoletas, Forli, Fanas, Pesaras, Riminis²⁷. Matyt, ne veltui tą patį maršrutą rinkosi daugelis keliautojų, į Italiją atvykdamųjų per Austriją ar Bavariją. Šiuo patogiu, geru keliu buvo galima keliauti ištisus metus, nesibaiminant, jog kils sunkumų važiuoti dėl blogų oro sąlygų. Tiesa, kelionę buvo galima trumpinti, renkantis vandens kelią iš Riminio miestelio į Ankoną²⁸ – tokį sprendimą priėmė lenkų pranciškonas Remigijus Zawadzki²⁹.

Keliavimą galėjo labai apsunkinti blogi ir neišvažiuojami keliai, nepatogus transportas ir ilga trukmė, nemažai energijos ir laiko keliautojai sugaišdavo kirsdami Alpių kalnus. Šis kelionės aspektas yra daugiau ar mažiau užfiksuotas įvairiuose kelionių dienoraščiuose. Kalnų suvokimas per XVI–XVIII a. gerokai pasikeitė: pavojingas gamtos objektas, kurį reikia įveikti, tapo turistine atrakcija³⁰. Atvykstant iš LDK teritorijos, gana lygaus kraštovaizdžio, kalnai turėjo daryti didžiulį įspūdį savo didybe ir atšiaurumu, tačiau kartu ir grožiu bei kitoniškumu. Lietuvos jėzuitas savo kelionės aprašyme itin daug dėmesio skyrė šiam gamtos objektui, tiesa, tik vykdamas į priekį. Kelionės atgal metu tik užsimenama apie kalnus ir kelio per juos sunkumus, nesileidžiant į detales, greičiausiai dėl to, jog jau buvo nuslūgusios pirmosios emocijos, kurios kilo išvydus kalnus, galimai pirmąsyk gyvenime. Dienoraštyje kalnai pirmą kartą paminimi rugsėjo 9 d. dienos įrašė, praėjus mėnesiui nuo kelionės pradžios ir vos porai dienų nuo įvažiavimo į dabartinę Čekiją. Autorius rašė, jog miestelis yra kalnuotoje vietovėje, įsikūręs tarp uolų ir stačių šlaitų: *Oppidum est in edito, rupibusq[ue] arduis monte situm*³¹. Rugsėjo 20 d. įrašė užfiksuota, jog visą dieną keliavo sudėtingais keliais ir iš viso vos tris mylias įveikė: *Via fuit difficilis, vix tria hac die confecimus milliaria*³², o spalio pirmosios dienos įrašą baigė taip: *Venimus in oppidum Mittenwald horridas inter rupes situm*³³. Labai įdomu, jog šis autorius apie kelionę per kalnus yra palikęs konkrečių detalių, leidžiančių ne tik įsivaizduoti, kaip galėjo atrodyti šis kelionės etapas, bet ir

²⁷ Romulo Augusto Staccioli, *The Roads of the Romans*, Los Angeles: The J. Paul Getty Museum, 2003, p. 72–73.

²⁸ Thomas Nugent, *op. cit.*, p. 184.

²⁹ Remigii Zawadzki, *op. cit.*, p. 117–118.

³⁰ Melanie Ord, *Travel and Experience in Early Modern English Literature*, New York: Palgrave MacMillan, 2016, p. 93.

³¹ LVIA, f. 1135, ap. 2, b. 77, l. 5v.

³² *Ibid.*, l. 11v.

³³ *Ibid.*, l. 15v („Atvykome į Mitenvaldo miestelį, įsikūrusį ant kalno tarp baisių uolų“).

suprasti, kodėl kalnus dažnai lydi įvairūs epitetai, perteikiantys siaubą, baimę, nepasitenkinimą, keliautojai savo dienoraščiuose kelionę per kalnus lygina su pragaro kančiomis³⁴. Spalio 4 d. jis rašė, kad ryte iš kalnų per slėnį galima matyti Cirlo miestelį (teksto autorius jį užrašo iš klausos *Cyrl*) ir jo apylinkes, į kurį ir yra planuojama vykti, ir atrodo, kad iki vidurdienio jį galima pasiekti. Tačiau miestelį pasiekė vos apie vidurdienį, po 6 valandų sunkios kelionės per uolas ir skardžius – leistis nuo kalno stačiu šlaitu buvo labai pavojinga, todėl vežimo ratai buvo surišti grandinėmis ir virvėmis, kad nepabirtų į šipulius:

Totis fere horis 6 eluctabamur per saxa et praecipitia et licet mane ex ea flumine montium viderimus infra in valle profunda oppidum Cyrlem, nihilominus propter circuitum vix sub meridiem eo pervenire potuimus maxime vero descensus fuit periculosus ob praecipitia, ideo[ue] rotae curruum catenis, funibus hic alligantur ne in praesepe ruant.³⁵

Daugiausia įspūdžių kalnai paliko spalio 5 ir 12 dienomis. Spalio 5 d. vienas iš vietinių žmonių pasitiko keliautojų grupę kalno papėdėje ir pasisiūlė juos pervesti per kalną. Apskritai kalnų papėdėse neretai užeidavo punktų, kuriuose buvo galima pasikeisti arklius, pasitaikydavo ir vedlių per kalnus, tad nenuostabu, kad keliautojams toks pasiūlymas nesukėlė jokio įtarimo ir jie sutiko su šio vietinio pasiūlymu. Tačiau tolesni įvykiai parodė, jog tai buvo tik apgavikas, nusprendęs pasipelnyti, prisidengdamas susitarimo „laisvumu“, ir todėl nuvedęs grupę tik labai trumpą atstumą, bet pinigų paėmęs už visą sutartą kelią:

Ab initio praestabat alacriter suam operam, nihilominus vix uno quadrante milliaris confecto substitit nebulo neq[ue] ultra progredi voluit, asserens se ad hunc solum terminum convenisse. Sic delusi nihilominus pactum pretium numerare debuimus, timendo tumultum aliquem, ut fieri solet, ex quo facile colligitur, quam multi hic reperiantur sycophantae, qui passim illudunt viatoribus emungendo gratis pecuniam.³⁶

³⁴ Jonas Kazimieras Vaišnoravičius, *Kelionė po Europą su jaunuoju kunigaikščiu Ostrogiškiu. 1667–1669 metų dienoraštis*, iš lenkų k. vertė Birutė Mikalonienė ir Eglė Patiejūnienė, (ser. *Ištakos*), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2009, p. 226.

³⁵ LVIA, f. 1135, ap. 2, b. 77, l. 15v.

³⁶ *Ibid.*, l. 16v-17. („Iš pradžių [jis] mielai noru vykdė savo pareigą, vis dėlto, vos ketvirtį mylios nuvykus, sustojo nenaudėlis ir toliau nenorėjo vykti, tvirtindamas, esą apsiėmęs [lydėti] tik iki šios ribos. Taip apgauti vis tiek turėjome sumokėti sutartą sumą, bijodami kokių

Spalio 12 d. keliaujant per kalnus įvyko nelaimė ir žirgai klupo ant akmens, vienu metu netgi pradėjo slysti vežimas su žirgais skardžiu žemyn, tačiau vežimą ir vežiką pavyko ištraukti. Akivaizdu, kad visi kartu vykę asmenys turėjo būti sukrėsti tokio įvykio, ir tai gerai iliustruoja „istorijos moralas“, jog visus apėmė siaubas, suvokus kalnuose esant tokį didžiulį pavojų: *omnes horror magnus invasit ex consideratione tanti periculi, cum et mons fuerit altissimus, et praecipitium horridum, et intra fluvius rapidissimus*³⁷.

3. 2. Lankomos vietovės ir jų aprašymo modelis

Kiekvienas keliautojas lankomas vietas aprašo savitu stiliumi. Natūralu, jog miestai ir miesteliai sulaukia skirtingo autorių dėmesio, tačiau šioje srityje temos ir pasakojimai neišvengiamai kartojasi, nes atpasakojami istorinių veikalų, geografinių vadovų tekstai, graikų ir romėnų darbai³⁸. Pagrindiniai kone visuose dienoraščiuose pasikartojantys miesto elementai – tai sienos, juosiančios miestą, šventyklos, teatrai, gatvės ir pan.³⁹. Tiesa, toks aprašymo modelis dažniausiai taikomas visiems miestams, tačiau aprašymo informatyvumui įtakos daro ir vizito trukmė: pravažiuojamos vietovės, arba miesteliai, kuriuose liekama tik nakvynei ir praleidžiamas vos pusdienis ar netgi dar trumpiau, yra aprašomi trumpai ir labiau standartizuotai. Čia aptariamame dienoraštyje labai greitai galima pastebėti, koku stiliumi autorius aprašo vietas ir kokius pagrindinius elementus mini. Pirmiausia paminimas atvykimo / išvykimo laikas – išaušus rytui, vidurdienį, nakčiai (*mane egressa, sub meridiem, pro nocte*), retkarčiais yra užsimenama apie miesto įtvirtinimus, tačiau į miesto sienas ar fortifikaciją nėra labai koncentruojamasi, žinoma, paminimos svarbiausios miestelio bažnyčios. Retkarčiais užsimenama apie išskirtinius vietovės ypatumus. Prie šių žinučių neretai priduriama, jog „mums buvo pasakojama“ arba „yra sakoma“. Pavyzdžiui, keliaudamas per Sileziją, rašė:

nors neramumų, kaip dažnai atsitinka, tad nesunku numanyti, kiek daug čia galima sutikti plėšikų, kurie šen bei ten apgaudinėja keliautojus, išviliodami pinigus už nieką.“)

³⁷ LVIA, f. 1135, ap. 2, b. 77, l. 18. („Iš tiesų visus didelis siaubas apėmė dėl tokio pavojaus suvokimo, kai ir kalnas buvo labai aukštas, ir tarpekis siaubingas, ir per jį tekanti upė labai srauni.“)

³⁸ Roman Krzywy, *op. cit.*, p. 75.

³⁹ *Ibid.*, p. 77.

*In hac tractu spectavimus multos greges boum et porcorum qui abigebantur ad nundinas in oppidum Breg ex Polonia et Ukraina, in quibus nundinis dicuntur passim distrachi mercatu venalia 15 millia boum.*⁴⁰ O Čekijoje, Pilzeno miestelyje, *narratum nobis, quod paucis abhinc mensibus in [neįskaitoma] sylvis grassarentur latrones*⁴¹. Tokios vietos dienoraštyje bene labiausiai patraukia akį kaip tikėtinas vyraujantis topas, kurio šaltinis, deja, nebūna iki galo aiškus. Aprašant Ankonos miestelį, esantį Adrijos jūros pakrantėje, pridedama, jog įvairiose vietose yra sakoma: *non est portus, ut Ancona, non est Turris, ut Cremona, non est urbs, uti Roma*⁴². Kitame kelionės į Romą 1773–1774 m. dienoraštyje, kurį paliko vyskupas Juozapas Lopacinskis, autorius, rašydamas apie Ankonos miestelį, rašo, kad vietiniai turi posakį: *Unus Petrus in Roma, una turris in Cremona, unus portus in Ancona*⁴³. Kadangi šis dienoraštis parašytas lenkiškai, autorius pateikia ir lenkišką posakio paaiškinimą, jog nėra kitos tokios bažnyčios kaip Romoje, kito tokio bokšto kaip Kremonoje (kalbama apie Kremonos katedros varpinę *Torrazzo*) ar kito tokio uosto kaip Ankona. Tiesa, Lopacinskio, o ne Lietuvos jėzuito dienoraštyje užfiksuota posakio versija kur kas dažniau pasitaikydavo įvairiuose kelionių vadovuose⁴⁴.

Didesni miestai, kuriuose autorius užsibuvo ilgiau, žinoma, sulaukė daugiau dėmesio. Tuose įrašuose skirta kur kas daugiau dėmesio konkrečių objektų aprašymams – sakralinių bei pasaulietinių. Kelionių aprašymuose būta tam tikrų madų, kurios keitėsi: jau XVII a. antrojoje pusėje Vakarų Europoje detaliam aprašyti šventuosius bei jų relikvijas buvo nebemadinga, todėl buvo pereinama prie sakralinių pastatų architektūros⁴⁵, daugiau dėmesio skiriama estetiniam

⁴⁰ LVIA, f. 1135, ap. 2, b. 77; l. 4 („šiam krašte matėme daug galvijų ir kiaulių bandų, varomų iš Lenkijos ir Ukrainos į turgus į Bžego miestelį, sakoma, kad tuose turguose įvairiose vietose parduodama 15 tūkstančių galvijų“).

⁴¹ LVIA, f. 1135, ap. 2, b. 77; l. 11v („mums buvo pasakojama, kad prieš keletą mėnesių šiuose miškuose siautėjo plėšikai“).

⁴² *Ibid.*, l. 25 („Nėra kito tokio uosto kaip Ankona, nėra kito tokio bokšto kaip Kremonoje, nėra kito tokio miesto kaip Roma“).

⁴³ LVIA, f. 1135, ap. 14, b. 16, l. 99v.

⁴⁴ Thomas Nugent, *op. cit.*, p. 196. Būtent ši posakio versija pateko ir į 1695 m. Anglijoje išleistą komentarą, skirtą Cezario Galų karo užrašams (*Commentarii de bello Gallico*), žr. Edmondes Clement, *The commentaries of C. Julius Caesar of his warres in Gallia, and the civil warres betwixt him and Pompey*, London: Rodger Daniel, 1695, p. 180.

⁴⁵ Gintautas Sliesoriūnas, „Teodoro Stepono Bilevičiaus gyvenimo odisėjos“, in: Teodoras Bilevičius, *op. cit.*, p. 44.

įvertinimui, dažnai apsiribojant žodžiais „gražu“, „labai gražu“⁴⁶. Šio dienoraščio autoriaus socialinis sluoksnius, kelionės tikslas, religinės pažiūros daugeliu atveju nulemia lankomų (ir aprašomų) objektų pobūdį – didžiąją dienoraščio dalį sudaro detalūs bažnyčių aprašymai, daug dėmesio skiriant jų interjerui, altoriams, bažnyčiose palaidotiems šventiesiems, jų ir kitoms relikvijoms (tai itin aiškiai matyti Romos miesto aprašyme). Tačiau ilgesni vizitai buvo ne tik detaliau aprašomi, bet ir išsamiau apipinami asmeninėmis istorijomis, nuotykiškai bei įspūdžiais, nors juose ir būta daugiau „knyginio“ pasakojimo apie konkrečius miestų objektus. Pavyzdžiui, rugsėjo 16–19 d. aptariamo dienoraščio autorius praleido Prahoje, nakvojo greičiausiai jėzuitų kolegijoje *Collegium Clementinum*, apie kurią rašydamas net pamini kambarių ir žmonių, tuo metu esančių kolegijoje, skaičių (300 kambarių, 240 gyventojų⁴⁷). Išreiškia savo susižavėjimą akmeniniu Karolio tiltu ir abiejose jo pusėse esančiomis statulomis, kurių yra daugiau nei 30⁴⁸. Rugsėjo 18 d. įrašas skirtas apsilankymui kolegijos muziejuje. Kadangi kolegija garsėjo savo observatorija, jėzuitų prokuratorius pasinaudojo galimybe iš jos bokšto apžiūrėti Prahos apylinkes ir teigė, kad iš jo matė neišmatuojamą miesto didumą, šventoves, rūmus, tiltus ir kitokius pastatus, kuriuos labai patogiu apžiūrėti iš aukštesnės vietos: *Ex eadem turri spectavi situm et amplitudinem urbis vastissimas, templa scilicet, palatia, pontes aliaq[ue] aedificia, quae ex edito hoc loco satis commode spectari poterant*⁴⁹. Kaip ir daugelis keliautojų, šis taip pat norėjo įvertinti esamą erdvę iš viršaus, aprėpti visą jos horizontą⁵⁰. Beje, tai ne vienintelis kartais, kai šis autorius aprašo panoramas, matomas iš aukščiau. Pirmąsias dienas Prahoje autorius praleido lankydamas sakralinius objektus, tačiau pabaigai buvo palikti mokslo sričiai priklausantys objektai⁵¹: autorius buvo pakviestas aplankyti Matematikos muziejų ir mini jame matęs „įvairių retenybių“ – astronomijai skirtus prietaisus, saulės sistemos modelį, įvairias akmenines svarstyklės, kurias labai lengva nusverti, ir pan.⁵²

⁴⁶ Adam Kucharski, *Theatrum peregrinandi. Poznawcze aspekty staropolskich podróży w epoce późnego baroku*, Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2013, p. 197–198.

⁴⁷ LVIA, f. 1135, ap. 2, b. 77, l. 8.

⁴⁸ *Ibid.*, l. 8v.

⁴⁹ *Ibid.*, l. 11.

⁵⁰ Gintautas Sliesoriūnas, *op. cit.*, p. 26.

⁵¹ Roman Krzywy, *op. cit.*, p. 81.

⁵² LVIA, f. 1135, ap. 2, b. 77, l. 8.

Dar vienas asmeninio potyrio pavyzdys buvo aprašytas po 10 dienų, rugsėjo 29-ąją. Autorius atvyko į Miuncheną ir nors jame praleido tik porą dienų, tačiau įspūdžių patyrė gana daug. Pirmiausia, net du kartus užsimena, jog įvažiuoti į patį miestą pavyko be jokių sunkumų, vėliau jis nuvykęs į kolegiją, kurios jėzuitų bažnyčioje tuo metu buvę pilna tikinčiųjų, tarp jų ir Bavarijos elektas: *Ingressi urbem absq[ue] difficultate venimus ad Collegium, et quia erat Titulus Templi nostri, obvium habuimus confertum populum ex devotione redeuntem, fuit quoq[ue] in Templo n[os]tro Serenissimus Elector Bavariae*⁵³. Tačiau kitos dienos įrašė nesitenkinama vien įprastu detaliu bažnyčių interjerų aprašymu – nemažą įrašo dalį užima pasakojimas apie netikėtą susitikimą su Bavarijos elekto Maksimilijono žmona Terese Kunegunda Sobieska. Jėzuitas su elekte daugiau nei pusvalandį kalbėjęsi per vertėją (tėvą nuodėmklausį), mat ši, nors mokėjusi lenkų kalbą, tačiau per ilgą laiką nuo jos atpratusi, prisipažino negalinti greitai kalbėti. Toliau jėzuitas pridūrė, kad Sobieska jo klausinėjusi apie tai, kas tuo metu vyko Lenkijos karalystėje bei apie kai kuriuos didikus, kitus žymius asmenis, kuriuos kadaise pažinojusi Lenkijoje ir Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje:

Obtinuit post hac idem P. Confessarius audientiam mihi apud Serenissimum electricum, Filiam immortalis olim memoriae Ioannis III Poloniarum Regis. Detinuit me Serenissima in colloquio plus quam media hora locuta mecum per Interpretem, eundem P. suum Confessarium; quamvis non ignoraret idioma Polonicum, sed per longam desuetudinem, ut fatebat, non poterat expedite loqui. Interrogabat me de variis rebus, quae hic et nunc agerentur in Regno Poloniae, de magnatibus nonnullis, aliisq[ue] Illustribus Personis, quas olim noverat in Polonia et M. D. L.⁵⁴

Bet kuris keliautojas, vykdamas į užsienio šalį, turėdavo tam tikrų žinių, dažnai susijusių su įvairiais stereotipais, gautais iš skirtingų šaltinių. Neretai kelionių aprašymuose jaučiamas lyginimas su sava šalimi bei kultūra, suteikiama galimybė įvertinti užsienio šalių papročius bei kultūrą. Šio dienoraščio autorius gana santūrus, nesivieliantis į diskusijas apie gyventojų aprangą ir panašius dalykus. Įvažiavęs į Sileziją, pastebėjo, jog vaizdai labai gražūs,

⁵³ LVIA, f. 1135, ap. 2, b. 77, l., l. 13v.

⁵⁴ *Ibid.*, l. 15.

tačiau ir kainos didesnės nei Lenkijoje⁵⁵, Alpėse stebėjosi žmonių batais⁵⁶ – tai buvo metalinis apavas, nes miestelio gyventojai užsiiminėjo geležies gavyba. Galbūt dėl to, kad didžiąją kelionės dalį sudarė Italijos teritorija, dienoraščio autorius ne tik turėjo galimybę šioje šalyje pamatyti pavienius intriguojančius objektus, tačiau galėjo ir pateikti bendresnių išvalgų apie Italijos kultūrą. Tos išvalgos nebūtinai turėjo būti asmeninės, dažnai buvo naudojamos vietinių išmintimi. Prieš pat išvykstant iš Romos keletas dienoraščio lapų yra paskirti tokioms „išvalgoms“, kaip antai:

Hinc vulgo dicitur Italos, dum suscipiunt homines, esse tanquam Dei angelos, dum mensam instruunt, esse homines, dum pretium repetunt, diabolo fieri, tunc enim maxime furere irasq[ue] spirari solent, praesertim si de immoderato pretio aliqua moveatur controversia.⁵⁷

Grįžęs į Roveretą – elegantišką Tirolio miestą – pažymėjo dar vieną dažną topą apie Italijoje gyvenančius vokiečius; esą tarp italų sklando posakis, jog italizuotas vokiečių esąs velnio įsikūnijimas: *Tedesco Italiano diavolo incarnato*⁵⁸. Tačiau nuo rimtesnių vertinimų šis autorius susilaikė, o prieš pat išvykdamas iš Italijos pasižymėjo dar vieną frazę, nugirstą Italijoje apie kitas tautybes: *Belga bibax, Hispanus edax, Germanus utrumq[ue]*⁵⁹.

3.3. „Apie didingą Romos miestą ir jo šventus bei kasdienius pastatus, taip pat senovinius paminklus“

Romos mieste autorius praleido visą lapkričio mėnesį, tad nenuostabu, jog būta laiko ir nuodugnai jį apžiūrėti, ir aprašyti. Pats autorius savo paliktoje trečiojo dienoraščio skyriaus antraštėje įveda *sacrum* ir *profanum* terminiją ir teigia joje aprašysiantis Romos miesto šventus ir pasaulietinius pastatus,

⁵⁵ *Ibid.*, l. 14v–15.

⁵⁶ *Ibid.*, l. 17.

⁵⁷ LVIA, f. 1135, ap. 2, b. 77, l. 83. („Čia liaudyje sakoma, kad italai, kai priima žmones, yra kaip Dievo angelai, kai ruošia stalą, yra žmonės, kai reikalauja užmokesčio, virsta velniais, mat tada, kaip yra pratę, niršta ir sprogsta pykčiu, ypač jeigu kyla ginčas dėl užkeltos kainos.“)

⁵⁸ *Ibid.*, l. 99.

⁵⁹ *Ibid.*, l. 85v.

tiesa, dar prideda ir trečią kategoriją – senovinius paminklus⁶⁰. Analizuojame dienoraštyje *sacrum* ir *profanum* terminai taikomi architektūros paminklams, apibūdina jų sakralinę ir pasaulietinę prigimtį – XVIII a. visuomenėje tai tam tikras pasaulėžiūros atskaitos taškas⁶¹. Šioje antraštėje dėmesį patraukia trečioji kategorija – „senoviniai paminklai“, kuri galėjo užimti vietą kurioje nors iš anksčiau minėtų kategorijų (autorius mini matęs daug senovinių paminklų Farnezių rūmuose etc). Ir nors kelionės dienoraščio tekste autoriaus klasifikacija visiškai nėra paaiškinta, aptariamuoju metu leistos knygos, pavyzdžiui, apie antikinio meno kūrinius⁶², leidžia susidaryti vaizdą, kas galėjo būti priskiriama šiai kategorijai: įvairūs romėnų laikus menantys objektai – dievų, valdovų skulptūros etc. Žinoma, autorius daugiausia dėmesio skyrė sakraliniams objektams, tačiau jiems nebūtinai teikiama lankymo pirmenybė chronologijos požiūriu.

Sakraliniai objektai aprašomi labai detalai. Vienas iš pirmųjų aplankyto objektų buvo Romos profesų namų bažnyčia. Apie ją rašė, jog joje yra Šv. Ignaco antkapis iš pusbrangio akmens (lazurito), su išskirtinės vertės marmurinais papuošimais ir metaliniais ornamentais, vertas 200 tūkstančių skudų arba 2 milijonų ATR monetų:

[...] lustravi templum Domus Professae Romanae in quo est magnificentissimum sepulchrum S. P. Ignatii ex lapide pretioso Lazzullo, aliq[uo] non vulgaris pretii marmore adjectis variis ex principe metallo ornamentis. [...] in hoc sepulchrum expensa esse ducenta millia scutorum, id est duos milliones nostratis monetae.⁶³

Autorius niekur nepamini nė vieno šaltinio, iš kurio būtų gavęs informaciją, tiek apie konkrečius piniginius įvertinimus, tiek detalius aprašymus. Piniginės išraiškos buvo būdingos ir kitų objektų aprašymuose. LDK keliautojai aptariamuoju laikotarpiu neturėjo stipraus žodyno estetiniam pasigrožėjimui

⁶⁰ *Ibid.*, l. 33.

⁶¹ Anna Piotrowska-Kiełb, *Staropolski ogląd świata. Obraz świata w osiemnastowiecznych drukach oficyny jezuickiej w Kaliszu jako element społecznego systemu komunikacji epoki nowożytnej*, Toruń: MADO, 2015, p. 196.

⁶² Domenico Agostino Bracci, *Commentaria de antiquis sculptoribus qui sua nomina inciderunt in gemmis et cammeis: cum pluribus monumentis antiquitatis ineditis statuis, anaglyphis, gemmis*, Florentiae: Apud Caietanum Cambiagi typographum regium, 1784.

⁶³ LVIA, f. 1135, ap. 2, b. 77, l. 34.

perteikti⁶⁴, tad piniginis objekto ar jo elementų įvertinimas buvo vienas iš būdų parodyti susižavėjimą ir nusakyti objekto didybę bei ištaigingumą suprantamomis kategorijomis.

Rašydamas apie Panteoną, autorius gana tiksliai atkartoja nusistovėjusią šios šventyklos aprašymo modelį, aptinkamą įvairiuose Romos miestui skirtuose kelionių vadovuose. Pabrėžiama, jog šventovė, dabar vadinama *S. Maria rotonda* dėl apvalios formos, kadaise buvo visų dievų šventykla. Paminima, jog šventykla buvo pastatyta konsulo Agripo laikais iš travertino akmens su viena atvira anga, pro kurią krenta saulės šviesa. Viduje yra 13 didelių kolonų, iš vientiso akmens ir labai brangių. Taip pat įvardijamos ir lauke esančios liūtų skulptūros, pagamintos iš Numidijos marmuro. Žinoma, kalbant apie Panteoną vargu ar buvo įmanoma nepaminti ir Urbono VIII, panaudojusio Panteono portikų bronzą šv. Petro bazilikos baldakimui, indėlio į šios šventovės istoriją, dėl jo atsirado italų posakis: *quod non fecerunt Barbari, fecerunt Barberini*⁶⁵. Kone tie patys Panteono istorijos elementai yra aprašyti ir Andriejaus Wargockio kelionių vadove, tiesa, jame taip nuodugniai nesigilinama į architektūros detales, visiškai neaprašomos liūtų skulptūros (tačiau jos pavaizduotos Panteono iliustracijoje)⁶⁶. Netgi šiek tiek keista, kad kalbant apie Panteono istoriją mūsų aptariamame dienoraštyje visiškai neužsimenama apie ten gulinčius kankinius (nors tai darė kiti keliautojai bei kelionių vadovai⁶⁷). Apskritai kalbant, bažnyčių interjerai aprašyti labai sistemiškai, nevengiant sunumeruoti matytų objektų. Antai, lapkričio 27 d. apsilankęs *San Francesco a Ripa* bažnyčioje autorius išvardijo ten saugomas relikvijas: akmenį, šv. Pranciškaus naudotą kaip priegalvis, šv. Jono Krikštytojo kraujo ampulę, Kristaus drabužio skiautę, Kryžiaus dalelę etc.⁶⁸. Nors relikvijų aprašymas buvo svarbi kelionės aprašymo dalis, tačiau jaučiamas akivaizdus pokytis nuo XVII a. keliautojų paliktų aprašymų, kuriuose labai svarbią vietą užėmė šventųjų kankinių detalios istorijos, pažyminties jų

⁶⁴ Alojzy Sajkowski, *op. cit.*, p. 150.

⁶⁵ LVIA, f. 1135, ap. 2, b. 77, l. 37 („ko nepadarė barbarai, padarė Barberiniai“).

⁶⁶ Andrzej Wargocki, *O Rzymie pogańskim i chrześcijańskim ksiąg dwoje*, Warszawa: Neriton, 2011, p. 5456.

⁶⁷ *Mirabilia Urbis Romae = The Marvels of Rome or a Picture of the Golden City*, London / Rome: Ellis and Elvey, 1889, p. 46–50.

⁶⁸ LVIA, f. 1135, ap. 2, b. 77, l. 78.

patirtas kančias⁶⁹, o čia relikvijos gerbiamos, tačiau aprašomos santūriai. (Kituose XVIII amžiaus kelionių aprašymuose taip pat išlaikoma santūri pagarba kankinių atžvilgiu, Teofilė Konstancija Morawska savo kelionės dienoraštyje aprašydama katakombas teigia, jog tai buvo žemėje iškasti urvai, kuriuose yra palaidoti pagonių persekioti krikščionys⁷⁰.)

Be abejo, ypatingo dėmesio sulaukė Vatikanas, kuriame buvo visko gausu: išskirtinė architektūra; biblioteka su daugybe įvairiomis kalbomis parašytų knygų, tarp kurių galima rasti ir Martyno Liuterio veikalų; gausu meno dirbinių, žinomų dailininkų paveikslų; netgi sunku viską aprėpti akimis⁷¹. Jau anksčiau buvo užsiminta apie kelionių dienoraščiuose pasitaikančius topus. Kalbant apie sakralinius pastatus, matyt, nieko keista, jog kartojasi tie patys siužetai, kurie yra ne tik bažnyčios, tačiau ir miesto istorijos dalis, pavyzdžiui, perpasakojama istorija, kaip prie *San Paolo alle Tre Fontane* bažnyčios atsirado trys vandens šaltiniai: nukirtus šv. Pauliaus galvą, ji atšokusi nuo žemės tris kartus, o tose vietose ištryškę trys nedideli šaltiniai. Visų trijų šaltinių skonis (*sapor*) yra skirtingas⁷².

Pasaulietiniai Romos pastatai yra sulaukę bene mažiausiai autoriaus dėmesio, tačiau apie juos kalbėdamas autorius sau suteikė šiek tiek daugiau laisvės, retkarčiais galima atrasti mažų asmeninių pastebėjimų. Romos atveju, dažniausiai tai yra įvairūs rūmai ar vilos, kur esama daug įdomybių. Reikia paminėti, jog apskritai visos trys objektų kategorijos (sakralinė, pasaulietinė ir senovinė) nėra labai lengvai atskiriamos, mat didelė dalis senųjų bažnyčių pastatų yra išlikę nuo Romos imperijos laikų, rūmuose esama daugybės senovinių relikvijų. Lapkričio 4 d. lankydamas Farnezių rūmus, autorius juos įvertina kaip ir kiti XVIII a. keliautojai, teigę, kad Romos vilos ir rūmai yra

⁶⁹ Teodoras Bilevičius ir Kazimieras Jonas Vaišnoravičius savo kelionių aprašymuose labai detaliai aprašė relikvijas, susijusias su šventųjų kankinių gyvenimais. Lankydami *San Lorenzo in Damaso* bažnyčią Romoje abu keliautojai nepraleido progos paminėti, jog matė akmenį, ant kurio buvęs nukeltas šv. Laurynas po „iškepimo“ – ant to akmens esančios išlikusios šv. Lauryno riebalių ir kraujo žymės. (Teodoras Bilevičius, *op. cit.*, p. 153; Kazimieras Jonas Vaišnoravičius, *op. cit.*, p. 253.)

⁷⁰ Teofila Konstancja z Radziwiłłów Morawska, *Diariusz Podróży 1773–1774*, wstęp i opracowanie Bogdan Rok, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2002, p. 151.

⁷¹ LVIA, f. 1135, ap. 2, b. 77, l. 53v – 56v.

⁷² *Ibid.*, l. 76v. Tą pačią istoriją papasakojo ir Bilevičius, tiesa, jis sukonkretina, kuo skiriasi visi trys šaltiniai – jie visi esantys vienas už kitą šaltesni (*frigidior*). (Teodoras Bilevičius, *op. cit.*, p. 144.)

patys gražiausi⁷³. Anot jėzuito, Farnezių rūmuose sukaupta didžiulė senų skulptūrų kolekcija, apie kurią esą „visi rašo“. Šis autorius išreiškia nuostabą dėl esamų skulptūrų, kuriose vaizduojami nuogi asmenys: *spectantur hic plures Gladiatorum moles statuaricae ex antiquo translatae colosso; quamvis ob artem et antiquitatem sint in admiratione populi, nihilominus quia sunt nuda, verecundos offendunt oculos*⁷⁴. Tokia nuostaba tikėtina, mat nuo XVI a. senosios skulptūros buvo pridengiamos figos lapeliais, tad šio dienoraščio autoriui nuogų skulptūrų vaizdas galėjo ir turėjo būti labai neįprastas. Šis autorius apskritai labai atsakingai aprašinėjo lankomus objektus, lankydamasis *Museum Kircherianum*⁷⁵ pažymėjo, jog ten yra 12 muziejaus salių, o tada glaustai aprašė, kas saugoma kiekvienoje salėje⁷⁶.

Senovės reliktai, kurių Romos mieste visada buvo gausu, tiesiog negalėjo likti nepastebėti. Jų spektras buvo labai didžiulis. Jau trečiąją Romos mieste praleistą dieną autorius aplankė *Circus maximus*:

Venimus ad circum maximum, in quo ab utraq[ue] parte visuntur propylaea quadruplici ordine columnarum fulta. Opus eximium, et magnarum impensarum, quod vel maxime inter alias urbis raritates spectatorum rapit oculos. Numerantur in eo columnae grandes ex marmore Tiburtino numero 336, videlicet ex una parte 168, ex altera totidem. Singulae columnae dicebantur constare 600 scuta, hoc est 6000 nostratis monetae, ex quo colligitur in solas columnas, exceptis statutis aliisq[ue] ornamentis, erogata esse milliones duos, et insuper millia sedecim.⁷⁷

Kone visų paminklų finansinė vertė kelionės dienoraščio autoriui buvo itin įdomi. Dar po poros puslapių buvo įvertintas ir Mikelandželo Bakchas, kai-

⁷³ Teofila Konstancja z Radziwiłłów Morawska, *op. cit.*, p. 156.

⁷⁴ LVIA, f. 1135, ap. 2, b. 77, l. 37. („Čia matyti daug gladiatorių didelių skulptūrų, perkeltų nuo senovės koloso; ir nors dėl meniškumo ir senumo jos kelia žmonių susižavėjimą, vis dėlto, kadangi yra nuogos, drovias akis žeidžia.“)

⁷⁵ Šio muziejaus kolekcija tapo Nacionalinio Romos muziejaus (Museo Nazionale Romano) pagrindu.

⁷⁶ LVIA, f. 1135, ap. 2, b. 77, l. 42v-43.

⁷⁷ *Ibid.*, l. 35v. („Vykome į didįjį cirką, kuriame iš abiejų pusių matyti propilajai, papildyti keturiomis kolonų eilėmis. Išskirtinis darbas ir didelių išlaidų, neabejotinai tarp kitų miesto retenybių labiausiai patraukiantis lankytojų akį. Suskaičiuota jame 336 didelės kolonos iš Tiburo marmuro, tai yra 168 iš vienos pusės, iš kitos – tiek pat. Sakoma, kad viena kolona kainuoja 600 skudų, tai yra 6000 mūsų monetų, bendrai paėmus, vien kolonomis, neskaičiuojant statulų ir kitų papuošimų, išleista du milijonai ir šimtas šešiasdešimt tūkstančių.“)

navęs „daug tūkstančių auksinų“⁷⁸. Apžiūrėdamas Trajano ir Antonino Pijaus kolonas (šios kolonos suporuojamos ir kelionių vadovuose, dažnai parašytuose ne pagal tam tikrą maršrutą, o grupuojant panašius objektus⁷⁹), autorius buvo itin susidomėjęs jų konstrukcija: vieną koloną sudarė 24 akmenys, kitą 28, abi pastatytos tuo pačiu principu (*eodem modo*). Tiesa, matyt, galvoje turima pati konstrukcija, o ne apdaila, mat Antonino Pijaus kolona buvo lygi, pagaminta iš raudono egiptietiško granito⁸⁰, priešingai nei Trajano kolona, ant kurios vaizduojami Dakų karai ir imperatoriaus Trajano pergalės juose.

Nors kelionės dienoraščio autorius į Romą vyko ne turistiniais tikslais, jis aplankė daugelį vietų, kurios iki pat šių dienų pritraukia gausybę keliautojų. Ir nors rašymo stilius neperkrautas asmeniniais vertinimais bei detalėmis, retkarčiais netgi atrodo, jog tekstas tiesiog yra nurašinėjamas nuo kitų šaltinių, tačiau jis papildė bendrą kelionių istorijos lauką naujomis detalėmis, suteikdamas dar daugiau žinių apie keliones į Italijos žemes bei Romos miestą.

A P I B E N D R I N I M A S

1723–1724 m. Lietuvos jėzuitų provincijos jėzuito kelionės į jėzuitų prokuratorių kongregaciją Romoje dienoraštis ne tik papildė, tačiau ir praturtina kelionių raštijos klodus Abiejų Tautų Respublikos keliautojų ir jų kelionių istorijos tyrinėtojų. Kelionės dienoraščio autorius gana detalai aprašė tiek savo kelionę į Romą, tiek ir atgal. Keliautojas pasirinko bene populiariausią to laikotarpio maršrutą į Romos miestą: per Čekiją (Prahą), Austrijos teritoriją, Veneto kraštą Italijoje, tęsiant kelionę Adrijos jūros pakrante ir buvusiu Flaminijaus keliu (*Via Flaminia*) link Romos miesto. Kelionėje autorius susidūrė su įvairiais pavojais bei nuotykiomis Alpėse, per kurias keliauti buvo ir pavojinga, ir sunku.

⁷⁸ *Ibid.*, l. 37v.

⁷⁹ Andrzej Wargocki, *op. cit.*, p. 71–73.

⁸⁰ „Base of the Column of Antoninus Pius“, Vatikano muziejų kolekcijos aprašas (Musei Vaticani): <http://www.museivaticani.va/content/museivaticani/en/collezioni/musei/lapinacoteca/basamento-della-colonna-di-antonino-pio.html>. Įdomu yra ir tai, jog kelionės autorius turėjo galimybę pamatyti visą Antonino Pijaus koloną (1703 m. buvo atkasta jos likusi dalis su baze, o 1764 m. pati kolona buvo sunaikinta gaisro, liko tik bazė).

Autorius, rašydamas apie miestus, naudodavosi kitų asmenų veikalais apie lankomus kraštus (nors to beveik niekur nemini, tad sunku juos identifikuoti), tekste galima atrasti vyraujančių to laikotarpio žinių apie miestus, regionus, jų žmones bei su jais susijusių stereotipų. Romos miesto aprašymas iš bendro miestų konteksto kelionės aprašyme išsiskyrė kitokiu, pompastiškesniu, stiliumi, informatyvesniais, detaliais aprašymais. Tai leidžia daryti prielaidą, jog kelionės aprašymo autorius galėjo naudotis papildoma literatūra, siekdamas kuo plačiau aprašyti miestą. Lankydamasis mažuose miesteliuose, kuriuose praleisdavo tik mažą kelionės laiko dalį, autorius laikėsi standartizuotos aprašymo schemas, aptardamas esminius miesto bruožus: įtvirtinimus, pagrindines bažnyčias bei pasaulietinius pastatus. Rašydamas apie ilgiau miestuose trukusią viešnagę, autorius detaliau aprašydavo objektus. Ilgesniuose vizitų aprašymuose pasitaiko ir asmeninės patirties nuotrupų, kurios nuspalvina tekstą neįkainojamomis detalėmis apie svetimus papročius, žmones kultūrą.

Autorius vyko į Italiją dalyvauti jėzuitų prokuratorių kongregacijoje Romoje – tad apie trečdalį kelionės užrašų sudaro Romos miesto aprašymas, kuriame jėzuitas praleido visą lapkričio mėnesį. Kelionės aprašyme paties autoriaus buvo išskirtos trys lankomų objektų grupės: sakraliniai, pasaulietiniai ir senoviniai paminklai. Didžiausią dalį objektų sudarė sakraliniai paminklai, kuriuos jis aprašo labai detalai – architektūriniai bei meniniai sprendimai, šventųjų relikvijų lankymas, finansiniai tokių statybų aspektai. Nors kelionės aprašymas nėra lakoniškas ir autorius įvairiais epitetais reiškia susižavėjimą lankomais objektais, dažniausiai objekto didybė ir išpūdinimas perteikiami per piniginės vertės prizmę, įvardijant didžiules sumas, išleistas objektų statybai ar puošybai. Pasaulietinių objektų aprašymų nėra daug – į šią kategoriją patenka vilos, sodai, parkai, rūmai etc. Įdomu tai, kad autorius lankė įvairius senovinius paminklus, kurie tebėra keliautojų traukos centrai iki pat šių laikų.

ŠALTINIAI

- LVIA, f. 1135, ap. 2, b. 77 [Lietuvos jėzuito kelionės į Romą (1723–1724) ir atgal aprašymas].
- LVIA, f. 1135, ap. 14, b. 16 [Juozapo Lopacinskio *silva rerum*].
- BILEVIČIUS TEODORAS, *Kelionės į Vokiečių, Čekų ir Italų žemes dienoraštis*, iš lenkų k. vertė Birutė Mikalonienė, (ser. *Ištakos*), Vilnius: LLTI, 2003. Prieiga internete: http://www.epaveldas.lt/recordText/LNB/C1B0003021909/T.Bilevicius_Keliones_vokieciu_italu_ir_cekų_zeme_dienorastis.pdf?exId=317117&seqNr=5.
- Mirabilia Urbis Romae = The Marvels of Rome or a picture of the Golden City*, London / Rome: Elis and Elvey, 1889.
- MORAWSKA TEOFILA KONSTANCJA Z RADZIWIŁŁÓW, *Diariusz Podróży 1773–1774*, wstęp i opracowanie Bogdan Rok, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2002.
- NUGENT THOMAS, *The Grand Tour Containing an Exact Description of Most of the Cities, Towns, and Remarkable places of Europe*, London: Samuel Birt, 1749.
- VAIŠNORAVIČIUS JONAS KAZIMIERAS, *Kelionė po Europą su jaunuoju kunigaikščiu Ostrogiškiu. 1667–1669 metų dienoraštis*, iš lenkų k. vertė Birutė Mikalonienė ir Eglė Patiejūnienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2009.
- WARGOCKI ANDRZEJ, *O Rzymie pogańskim i chrześcijańskim ksiąg dwoje*, Neriton: Warszawa, 2011.
- [ZAWADZKI REMIGIUS], *Diarium itineris Remigii Zawadzki Romam pro capitulo generali peregrinantis (1750) = Diariusz podróży Remigiusza Zawadzkiego pielgrzymującego do Rzymu na kapitułę generalną (1750)*, z rękopisu odczytał i oprac. Marian Chachaj, tłumacz. Marian Chachaj i Marta Czapińska, wstęp Anzelm Szeinsteke i Bogdan Rok, Kraków / Wrocław: Księgarnia Akademicka, 2014.

LITERATŪRA

- BIRELEY ROBERT, *The Jesuits and the Thirty Years War – Kings, Courts and Confessors*, Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
- CLEMENT EDMONDES, *The commentaries of C. Julius Caesar of his warres in Gallia, and the civil warres betwixt him and Pompey*, London: Edward Jones for Matthew Gillyflower&Richard Bentley, 1695.
- DYBEK DARIUSZ, „Przyroda egzotyczna w twórczości pisarzy polskich XVI i XVII wieku“, in: *Człowiek wobec natury. Humanizm wobec nauk przyrodniczych*, red. Jan Sokolski, Warszawa: Wydawnictwo Neriton, 2010, p. 107–127.
- Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy, 1564–1995*, oprac. Ludwik Grzebień, Kraków: WAM – Księża Jezuici, 1996, p. 410.
- KRZYWY ROMAN, *Wędrowniki z Mnemozyne. Studia o topice dawnego podróżopisarstwa*, Warszawa: Muzeum Pałac w Wilanowie, 2013.
- KUCHARSKI ADAM, *Theatrum peregrinandi. Poznawcze aspekty staropolskich podróży w epoce późnego baroku*, Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2013.

- MIKALONIENĖ BIRUTĖ, „Kelionių memuaristikos pradžia ir T. Bilevičiaus „Dienoraštis“, in: Teodoras Bilevičius, *Kelionės vokiečių, čekų ir italų žeme dienoraštis*, iš lenkų k. vertė Birutė Mikalonienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003, p. 227–266.
- NUGENT THOMAS, *The Grand Tour Containing an Exact Description of Most of the Cities, Towns, and Remarkable places of Europe*, London: Samuel Birt, 1749.
- ORD MELANIE, *Travel and Experience in Early Modern English Literature*, New York: Palgrave McMillan, 2016.
- PIOTROWSKA-KIEŁB ANNA, *Staropolski ogląd świata. Obraz świata w osiemnastowiecznych drukach oficyny jezuickiej w Kaliszu jako element społecznego systemu komunikacji epoki nowożytnej*, Toruń: MADO, 2015.
- PREJS MAREK, *Egzotyzm w literaturze staropolskiej: wybrane problemy*, Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 1999.
- RABIKAUSKAS PAULIUS, *Vilniaus akademija ir Lietuvos jėzuitai*, sudarė Liudas Jovaiša, Vilnius: Aidai, 2002.
- SAJKOWSKI ALOJZY, *Włoskie przygody Polaków: wiek XVI–XVIII*, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1973.
- SLIESORIŪNAS GINTAUTAS, „Teodoro Stepono Bilevičiaus gyvenimo odisėjos“, in: Teodoras Bilevičius, *Kelionės vokiečių, čekų ir italų žeme dienoraštis*, vertė Birutė Mikalonienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003, p. 11–46.
- STACCIOLI ROMULO AUGUSTO, *The Roads of the Romans*, Los Angeles: The J. Paul Getty Museum, 2003.
- Vatikano muziejų kolekcijos aprašas: <http://www.museivaticani.va/content/museivaticani/en/collezioni/musei/lapinacoteca/basamento-della-colonna-di-antonino-pio.html>

The Travel Diary of a Lithuanian Jesuit: Peregrination to Rome and Back in 1723–1724

Summary

The manuscript of a travel diary (1723–1724) which was written by a Lithuanian Jesuit and is currently kept at the Lithuanian State Historical Archives, is a perfect example of an eighteenth-century peregrination to Rome. It reflects various aspects of travelling: technicalities of the travelling, visiting towns and cities, and phenomena interesting and unusual to the eye of the traveller from the Grand Duchy of Lithuania. This is an analysis of a travel diary written in Latin, which examines several different aspects of this particular peregrination and its diary: the itinerary and supposed reasons for choosing it, problems and inconveniences during the trip. There is also an analysis of the model of the description of towns and cities, by making distinction between longer and shorter visits (the latter are described in a more standard way). The main destination of the peregrination was the city of Rome, as the traveller went to the congregation of procurators in Rome, therefore, special attention is paid to this city and its description in the article: it follows the manner of the author of the diary, that is, by drawing a distinction between sacred and profane as well as ancient monuments in the city.

KEYWORDS: travel diary; travel literature; Italy; Rome; Jesuits.

Gauta 2017 05 25

Priimta 2017 09 07